

Gregoriaans begrijpen en beleven

Een culturele vierdaagse naar aanleiding van de millenniumviering van Solesmes

Piet J. Janssen

Nog tot 12 oktober viert de abdij van Solesmes, die in 1010 op het forum der kloosters verscheen, haar jubileumjaar.¹ Tal van manifestaties zijn al achter de rug: pontificale vieringen in Le Mans en Sablé-sur-Sarthe, academische zittingen en colloquia, concerten en tentoonstellingen, een monastieke dag in het één eeuw langer bestaande Cluny, ... Onder geleide van wiskundeleraar Chris Van de Wauw, tevens zanger en voorzitter van het Gregoriaans Koor van Leuven, onderneemt Piet Janssen een busreis naar Frankrijk. Hij gaat daarmee in op een aanbod van de cultuurvereniging het Davidsfonds², die Solesmes en haar gregoriaans blijikbaar ook als de kers op de taart beschouwt.

De heenreis van de geleide trip voert langs Chartres en zijn hooggotische *Notre Dame*, de meest bekende kathedraal van Frankrijk; de terugreis gaat via Lisieux, Rouen en Amiens met een tussenstop in de Normandische abdij van Saint Wandrille de Fontenelle. Het befaamde blauwe licht uit de gebrandschilderde ramen van Chartres en het fascinerende labyrint in de vloer van het middenschip lijken niemand meer los te laten, ook niet als de reis alweer ten einde is. Alsof de vierdaagse geen ander doel had dan het hemelse gregoriaans, de imposante aanblik van enkele kathedralen en de mystieke sfeer van de abdijen tot een zoveelste blauwe labyrint om te scheppen – een labyrint dat het leven als opgave, *ergo* als pelgrimstocht, aan de reizigers voorschotelt. Maar omdat deze bijdrage niet de ruimte krijgt toegemeten voor het doorlopen van het hele ‘labyrint’, beperkt ze zich tot een schets van

het wedervaren in twee abdijen en een kathedraal – een bescheiden verslag dat niettemin de hoogst solemnele kwestie van het gregoriaans poogt toe te lichten. Mondjesmaat en in gedachten wandelend – nee, dat labyrint laat niet los! – van periferie naar centrum.

Solesmes

“Het actuele gregoriaans steunt op de oudste gezangen in de katholieke kerk. Deze komen tot ons via de mondelinge traditie in middeleeuwse abdijen die Benedictus’ *Regula monachorum* volgen. Uit de tiende eeuw dateren handschriften met als geheugensteun melodisch bruikbare neumen (een soort ‘steno’); nog later bezigt men de vierlijnige notenbalk als standaard. In de restauratie van dit gregoriaans vervult Solesmes een onvervangbare rol. Het Franse klooster wordt in 1010 als priorij gesticht door de abt van Le Mans; het kent perioden van bloei en verval en lijdt onder de Franse Revolutie. Maar er komt medio negentiende eeuw een memorabele opflakking van het benedictijnse apostolaat. In 1833 wordt kanunnik Prosper Guéranger benedictijn van Solesmes en enkele jaren later abt. Hij motiveert zijn monniken werk te maken van een liturgische reveil en een promotie van het gregoriaans. Het eerste resulteert in zijn boek *L’Année liturgique*; het tweede in onder meer het door het Vaticaan gehonoreerde *Graduale Romanum*.”

Dit is de perfecte introductie waarmee reisleader Chris Van de Wauw het 25-koppig gezelschap cultuurfanaten in de juiste sfeer brengt bij het naderen van Solesmes. Op het laatste stuk snelweg vervolledigt gids Chris zijn uitleg. Hij schetst de sobere structuur en de schoonheid van de complete die we straks zullen bijwonen, beschrijft de abdijkerk en zegt ons waar we onze zitplaats vinden. “Er mag niet worden meegezongen.”

Klokslag halfnegen betreedt een stoet van wel vijftig monniken het priesterkoor, per twee buigen zij voor het altaar, bejegenen elkaar met een hoofse knik en gaan dan naar hun plaats in het gestoelte rechts en links. Hun in alle opzichten eenstemmig gregoriaans getuigt van perfectie. Indrukwekkend is het mannelijk sobere *Salve Regina*. Op het einde zegent vader abt elke monnik met een spatje wijwater.

De avondwandeling voert ons naar de overkant van de Sarthe, de rimpelloze rivier waartegen de abt zich als een majestueuze burcht en ‘woelwater’ opricht. Reeds in 1863 bleek het nodig de initiële kerk uit te breiden door de aanbouw van een nieuw koor; dat verklaart de engte van het voorste deel (voordien apsis) in het huidige middenschip, dat thans voorbehouden is voor mannelijke gasten en vrienden van de abt. In 1880 werden de monniken uit hun klooster verbannen. Ze vonden huisvesting her en der in het dorp en vierden hun diensten in de parochiekerk: Solesmes leek wel één groot begijnhof. Pas in 1895, onder abt Delatte, trokken de monniken hun klooster weer in. “*Par réaction et sans doute par défi aux autorités de la République*” (Niaussat, blz. 153; cf. noot 3), onderneemt die meteen de monumentale constructie van een

'Woelwater' Saint Pierre de Solesmes boven de rustige Sarthe. © foto: Piet Janssen.

nieuwe abdij. Dom Jules Mettet, “*architecte de son état*”, tekent de plannen en neemt daarvoor zowel Mont Saint-Michel als Avignons Paleis der Pausen als model. Het resultaat is een ware mastodont die de hele vallei domineert.

Dag twee begint vroeg voor wie om kwart na zeven in de abdijkerk de lauden met de monniken viert. Hoewel... wat is vroeg? De monniken begonnen hun dag al om halfzes met het vigilie. Tussen ontbijt en hoogmis is er tijd voor een bezoek aan de tentoonstelling van het monastieke levenspatroon in de abdij. Een maquette transformeert de massieve impressie van de avond voordien in een harmonisch kloosterlijk geheel van vleugels, gangen, werkplaatsen en tuinen. Een diagram specificeert: de dag strekt zich uit van 5 tot 22 uur – met onder meer *ora* (vier tot zes uur liturgie; twee uur persoonlijk gebed) *et labora* (vier tot zes uur in diverse werkplaatsen); tussen 22 en 5 uur gaapt het donker van de *grand silence de nuit*. Afzonderlijke fotopanelen belichten koorgebed, eucharistie, maaltijd, gastenonthaal, handenarbeid en studie in de ‘academie van het gregoriaans’ (*paleografie musicale* en *éditions des partitions*). Vlug nog even naar de winkel met zijn ruime assortiment religieuze boeken³ en muzikale uitgaven en dan weer naar de kerk. Want ook toeristen willen actief deelnemen.

De conventsmis heeft een feestelijk tintje: de heilige Mattias wordt gevierd, in concelebratie. De lange stoet van pakweg zestig monniken, van wie ruim een derde in kazuifel, sleept zich onder de geel oplichtende gewelven naar het monniken- en priesterkoor dat in het – vanuit de rechtersramen binnenstromende – zonlicht baadt. De benedictijnen nemen plaats in het gestoelte, op acht monniken na die de *schola* vormen en hun wisselende voorzang uitstrooien vanaf het midden van het priesterkoor. Het moment van de consecratie is indrukwekkend: 24 stemmen in een perfect *unisono*. Het valt op dat leken niet meezingen

Novicemeester Thierry Barbeau osb.

Cantor Yves-Marie Lelièvre osb.

in antwoordverzen van Kyrie en Gloria; evenmin mogen zij antwoorden als de celebrant het Godsvolk oproept tot dialoog. Het eerste wordt later op de ochtend door de cantor op akoestische grond verdedigd; het tweede verdient, zo erkent hij, nogmaals onder de loep genomen. Vreemd toch als je bedenkt dat uitgerekend Solesmes door de postconcliaire commissie in de jaren 1960 werd gevraagd experimenten te ondernemen bij de toepassing van de liturgieconstitutie die helemaal rond de actieve deelname van de gelovigen draait! Niettemin staat Solesmes borg voor religieus indringende ervaringen.

Aansluitend op de viering volgen twee conferenties. De eerste is van Thierry Barbeau osb, de novicemeester – momenteel begeleidt hij zes aankomende monniken – en auteur van *Mille ans à l'Abbaye*. Hij schetst het ontstaan en de geschiedenis van de abdij en staat daarbij uitvoerig stil bij het werk van dom Prosper Guéranger (Sablé 1805 - Solesmes 1875). De tweede conferentie is een gave belichting van de ontwikkeling van het gregoriaans, gebracht door Yves-Marie Lelièvre osb, de cantor van Solesmes.

Dom Guéranger en het gregoriaans

“In 1010 werd Solesmes door de abdij van Le Mans gesticht, op gronden van de heer van Sablé-sur-Sarthe”, verduidelijkt dom Thierry. “Kerk en klooster bleven priorij tot aan de Franse Revolutie. Toch betekende dit geen rem op de expansie. Vrij snel functioneerde de priorij zelfstandig, nam ze novicen op en kwam ze tot bloei. Maar er volgden ook bikkelharte jaren, onder meer tijdens de honderdjarige oorlog (1337-1453), waarin Solesmes geplaagd werd door Engelse bandietengroepjes die hun eigen kleine maar venijnige oorlogjes voerden op het Franse platteland. Op het einde van de vijftiende eeuw werd, rechts in de kerk,

de *Tombeau de Notre Seigneur* gebouwd, een absolute *chef-d'oeuvre* van de Franse beeldhouwkunst. In de Con-
trareformatie komt aan de overzijde ook de *Tombeau de la Vierge* tot stand. Allemaal tekenen dat het de klooster-
lingen niet meer zo tegen zat. Maar de slingerbeweging
tussen tij en ontij eiste zijn rechten op; tijdens de Franse
Revolutie (eind achttiende eeuw) wordt het klooster opge-
heven. Die donkere tijden duren totdat dom Guéranger
met enkele priesters van Le Mans naar Solesmes trekt om
er het monastieke leven weer uit de as te doen herrijzen.
In 1832 vond restauratie plaats na acht eeuwen priorij en
vanaf 1837 (verheffing tot abdij) neemt *Solesmes dès la*
Restauration het voortouw in de vernieuwing van het kloosterleven en de litur-
gie als bron en uiting van een onvervalste godsdienstigheid. Dat gebeurde met
toestemming van paus Gregorius XVI, die de wens van dom Guéranger naar een
modelliturgie van ongeëvenaarde rituele schoonheid deelde.”

Dom Guéranger.

En dat is niets teveel gezegd. Dom Guéranger startte inderdaad een project
ter vernieuwing van de hele orde. Hij vorste naar de authentieke inspiratie van
de Regel en beklemtoonde Benedictus’ *stabilitas loci*. Zijn streven naar een
Romeinse eenheidsliturgie werd mede voortgezet door de abdij van Beuron (in
1863 door Solesmes gesticht) en de abdijen Maria Laach en Maredsous (beide
in 1872 door Beuron gesticht). Stilaan groeide een groep gelijkgezinden binnen
Europa, die dom Guéranger erkende als de voorloper van de Liturgische Bewe-
ging die in 1909 onstuitbaar baanbreekt vanuit de (door Maredsous gestichte)
abdij Keizersberg in Leuven.

Dom Thierry vertelt echter liever over ‘de Guéranger van Solesmes’ en ver-
volgt: “Hij wilde *corps* geven aan het leven van de kerk als moeder en voedster
van de gelovigen. Zijn boek *l’Année liturgique* wijst daarom de veilige weg van
de kerk aan – het Lichaam dat de traditie en de waarde van het gebed onge-
schonden bewaart. De ecclesiologische accenten daarin leggen de bronnen van
de theologie – en meer bepaald de rol van de eredienst – weer bloot. De bijval
die deze ideeën oogstten, hadden tot gevolg dat paus Pius X de abdij van Soles-
mes – middels een *motu proprio* van 1903 over de gewijde muziek – tot de
studie van het gregoriaans aanzette.” Het huidige apostolaat van de abdij,
zo besluit de spreker, heeft dus alles aan dom Guéranger te danken. Niet
verwonderlijk dat vandaag – met het oog op een eventuele zaligverklaring –
grondig werk wordt gemaakt met de inventarisatie van Guérangers geschriften
en initiatieven.

Dom Yves-Marie is even vol van dom Guéranger, maar kadert de verdiensten
van de hervormer wel in de geschiedenis van het gregoriaans. De cantor duikt
ver in de tijd terug. “Apostelen zongen, zoals wij dat nog doen in de *introitus*
en *communio*, psalmen en teksten van Christus”, vertelt hij. “In de eerste
eeuwen werden daarvoor Syrische, Egyptische, Griekse en Klein-Aziatische

IN. I
RBΛKS

L 156
E 327

Ps. 118, 137, 124 et 1

Ustus es Dómi-ne, * et rectum iu-dí-ci-um

tu-um : fac cum ser-vo tu-o se-cúndum mi-se-ri-cór-

di-am tu-am. Ps. Be-á-ti immacu-lá-ti in vi-a :

2ª manus

Introitus van de drieëntwintigste zondag door het jaar in de *Graduale Triplex*.

melodieën gebezigd. Wanneer vanaf de vierde en vijfde eeuw het christendom zich uitbreidde over de hele Latijnse wereld en haar cultuur, ontstonden de Romeinse en Milanese (of Ambrosiaanse) gezangen. Iets analoogs gebeurde in Gallië, Spanje en het Duitse taalgebied. Paus Gregorius de Grote (540-604) deed een eerste poging tot unificatie van deze diversiteit in compositie en liturgische ‘setting’. In de achtste eeuw drong zich een tweede unificatie op. Het Italiaanse schiereiland had immers een invasie van ‘barbaren’, die voor byzantijnse beïnvloeding zorgden, achter de rug. Voor die uniformisering van gezang zocht de paus steun bij (de door hem gekroonde) Pepijn de Korte en Karel de Grote. De vrucht van die operatie – waarin *Saint Aldric* een grote rol speelde – was een integratie van Gallische zang en Romeinse tekst. Er ontstonden boeken met muzikale notatie, waar tot dan enkel een orale traditie – met 5 à 10 jaar repertoirevorming! – had bestaan. Zo ontwikkelden zich nieuwe muzikale structuren en kreeg het gregoriaans door uitwisseling van muziekbundels stilaan gestalte. Toen de boeken op het einde van de negende eeuw neumen⁴ noteerden, ontstond een definitief repertoire dat ingang vond in kloosters, kathedralen en kathedraalscholen die er in de elfde en twaalfde eeuw een stimulans tot verdere reflectie in ontdekten. Intussen verscheen de gregoriaanse notenbalk (met daarin het zogenaamde hoefnagelschrift) die adequater de tessituur van de menselijke stem kon weerspiegelen. Nog later ontstond polyfonie op gregoriaanse melodieën, vaak ten koste van het oorspronkelijke monofone gregoriaans.”

Ten tijde van dom Guéranger werd de gregoriaanse melodie in lange reeksen vierkante noten gevat (kwadraatnotatie). “Zijn restauratiebeweging bestond erin terug te grijpen naar de *écriture neumatique*”, weet dom Yves-Marie. “Dat vergde studie van de oorspronkelijke manuscripten die zich zowat overal ter wereld bevinden. Gelukkig bleek de fotografie daarbij behulpzaam. Zo kon een massa oude handschriften (zelfs uit Moskou) in facsimile’s door de zich tot ware experts ontpoppende monniken van Solesmes worden geanalyseerd in

het atelier *paléografie musicale* van de abdij. Omdat de onderzoekers maar weinig substantiële verschillen tussen ‘analoge’ documenten uit plaatsen als Laon, Sankt Gallen en Einsiedeln aantreffen (steeds ging het om eenzelfde repertoire met slechts kleine varianten), kwamen ze tot een synthese die in 1883 de vorm aannam van een eerste – zij het nog niet officiële – *Graduale* voor de zondagen. Na de oproep van Pius X in 1905 lanceerden de monniken een officiële versie die meteen door Rome werd bejubeld en dus *Graduale Romanum* (1908) mocht heten. In 1912 volgde het *Antifonale*: het repertoire van officies in wisselzang tussen twee groepen zangers in o.m. de lauden en vespers. De monastieke editie daarvan verscheen in 1934. Maar nog is de successtory daarmee niet afgelopen. Op vraag van de postconciliaire commissies van Vaticanum II ging de *research* verder, onder meer met verregaand semiologisch onderzoek door dom Eugène Cardine.⁵ Het resultaat van dit monnikenwerk is het in 1979 klaargestoomde *Graduale Triplex*, waarin zowel boven als onder de melodische notenbalk nog een reeks (primitieve) neumen met bronvermelding staat afgedrukt. In 2005 verschenen dan drie volumes van het monastieke officie (het nachtofficie is momenteel nog niet uit).”

Zoveel is duidelijk: de Latijnse gezangen blijven als muzikaal wereldpatrimonium nauw verbonden met de abdij van Solesmes. Maar dan rondt dom Lelièvre zijn betoog toch nog af met een verrassende noot. “Vergeet niet dat andere lied: het Afrikaanse.” De cantor gniffelt en gaat verder: “Solesmes heeft een stichting in Senegal: de abdij van Keur Moussa. Daar ontdekken we momenteel in de zang van de met kora en tamtam begeleide *griots*⁶ een aantal (universele?) harmonieën die aan het gregoriaans verwant zijn. Dat leidt tot nieuwe – aan de Afrikaanse ritmiek aangepaste – religieuze composities.” Dom Lelièvre had de confrontatie van verleden en actualiteit niet beter kunnen illustreren – een vruchtbare clash die in een volgende etappe van onze cultuurreis aan de orde zal komen: Le Mans met zijn kathedraal en zijn aan Sint Aldric toegewijde kerk.

Le Mans

Onze eerste wandeling in Le Mans leidt naar de zijkapel van de veertiende-eeuwse kathedraal St-Julien, de plek waar de beroemde *Chant des Anges* kan worden bezichtigd. Op de kapelgewelven – drie traveeën sluiten aan op de halve koepel boven het altaar – staan op oranje-achtergrond, overzichtelijk en kleurrijk, 47 engelen afgebeeld. De hemelwezens zingen ter ere van Maria hun gregoriaanse melodieën, getuige de op banderolles met bijbehorende notenbalk aangebrachte liederen. Een aantal van hen zorgt blijkbaar voor louter instrumentaal genot. Als dit geen prachtig, zij het geluidloze, momentopname van het toenmalige gregoriaans is!⁷

Dergelijke musicerende engelen blijken geen zeldzaamheid in middeleeuws Europa; zij bieden de musicoloog een schat aan informatie over oude muziek en instrumenten. Christian Brassy leidt er een merkwaardige evolutie uit af.⁸

'Ange musicien'
in de kathedraal van Le Mans.
© CDDP Sarthe © Alain Drouet.

Vóór de twaalfde eeuw lijkt instrumentale muziek verboden te zijn geweest, want de engelen van de hand van vroegmiddeleeuwse kunstenaars dragen hooguit de hoorn als symbool van Gods woord. Tussen de dertiende en de vijftiende eeuw deden zich in de Mariacultus snel veranderingen voor. Dit hield vooral verband met de proclamatie van de Maagd tot Koningin van de Hemel op het einde van de twaalfde eeuw. Musicerende engelen prezen de Moeder Gods op tal van momenten in een verscheidenheid van gedaanten, onder meer in Le Mans. Nog later symboliseren zulke concerterende engelen de in het paradijs weerklinkende eeuwige lofzang, waaraan de uitverkorenen mettertijd participeren. Het Concilie van Trente (1545-1563) verzette zich echter tegen de toenevende complexiteit van de polyfonie die in dit soort afbeeldingen wordt gesuggererd. Dit is de reden waarom er zich in daaropvolgende eeuwen geen musicerende engelen meer aandienen, spijs de steeds voortlevende gelijkstelling van gregoriaans en engelengezang.

Even later ontmoet onze groep Philippe Le Noble, de dirigent van het gregoriaans koor van de kathedraal van Le Mans. Niet in de kathedraal maar in de naburige kerk van Sint Aldric. Le Noble presenteert er zijn historische synthese van *le chant grégorien* en verdiept daarmee ons inzicht in de materie ten gronde. Zijn uitleg ent zich op elf tableau's die naar aanleiding van het millennium van Solesmes op ronde gaan in het bisdom (dat bij de praktische uitbouw van het gregoriaans nauw samenwerkt met de abdij). De erudiete en gedreven musicus bezorgt ons een unieke belevenis door de geschiedenis magistraal te doceren en bij momenten op betreffende posters tot in details toe te lichten. Zijn benadering maakt je ook benieuwd naar de wijze waarop dit universele gregoriaans zich in het Nederlandse taalgebied heeft geworteld.

Le Noble begint zijn exposé met bisschop Chrodegang die in de achtste eeuw de Gallicaanse zang op vruchtbare wijze kruist met de in de Romeinse wereld beschikbare teksten. "Zo ontstond in Metz de orale traditie van het gregoriaans

Philippe Le Noble dirigeert
zijn eigen uitleg.
© foto: Piet Janssen.

die als ritmische ondersteuning gold van teksten in westerse liturgische vieringen. Maar toen verscheen Aldric op het toneel. Deze aan het hof van Aken gevormde en in de kathedraal van Metz tot priester gewijde ijveraar werd in 832 tot bisschop van Le Mans aangesteld. Aldric bracht de muzikale gebruiken uit Metz naar Maine over en bevorderde zo hun verdere ontwikkeling. In 836 realiseerde hij een *jumelage* met de jonge Westfaalse kerk van Paderborn.”

Op een kaart van Europa situeert Le Noble de regio's waarin tussen de negende en de elfde eeuw de toentertijd vigerende neumen elkaar vinden in het eerste muziekschrift. Solesmes, Le Mans, Parijs, Metz en Paderborn laten zich daarop *linea recta* verbinden. “Vanaf de negende eeuw drong zich de noodzaak op om afzonderlijke klanken in het verloop van een melodie op standaard te noteren. De realisatie daarvan liet toe een inmiddels rijk repertorium in stand te houden en binnen het Karolingische Rijk verder te unificeren. Vandaag bezit men nog teksten op schapehuid waarop met een in inkt gedoopte ganzenveer boven elke regel neumen zijn aangebracht. Deze tekens geven enkel de te bezigen expressie aan en normeren zo de interpretatie. Typisch voor dit gregoriaans is dat het monofoon, op één toon en *a capella* wordt gezongen.” Le Noble illustreert die ontwikkeling door te verwijzen naar de gewelven in de Mariakapel van zijn kathedraal: “De plafondschildering geeft qua muzieknootatie dezelfde principes en regels weer als die welke in de veertiende eeuw in gebruik zijn in de manuscripten op schaal 10. De lijnen van de notenbalken en de rubrieken staan in het rood, de vierkante notatie in het zwart.”

En dan voert Le Noble ook ‘onze’ Guéranger ten tonele. Alsof we weer, na een wending in de periferie van het labyrint van Chartres, naar het centrum opschuiven. “Op Guérangers aandringen publiceerde kanunnik Gontier in 1859 *La méthode raisonnée*. Dat werd dé referentie voor het zingen van het gregoriaans; de kathedraal van Le Mans brengt ze in praktijk. Maar intussen ging het monnikenwerk inzake melodische restauratie gestaag door. Daartoe richtte Solesmes

het eerste Europese atelier in voor de studie van gregoriaanse manuscripten. Onder impuls van dom Paul Jausions (1834-870) werden lijsten en vervolgens facsimile's gemaakt. De monniken trachtten de authentieke melodie van het gregoriaans terug te vinden door manuscripten te analyseren. Geen sinecure, want de muzikale notatie bleek op het einde van de negentiende eeuw vooralsnog niet te ontcijferen. Dom Joseph Pothier (1835-1923) zette dit werk voort; in 1880 verschijnt zijn *Les mélodies grégoriennes* als eerste verhandeling over compositie en interpretatie van het gregoriaans. In 1883 volgt zijn boek met de gezangen van de mis; sindsdien fungeert dit *Graduale* mondiaal als melodische referentie. De Vaticaanse versie van 1908 bevat correcte teksten, maar laat over de muzikale uitvoering veel in het ongewisse. In 1910 inventariseert Almiré Cartier, oud-kapelmeeester van de kathedraal van Le Mans, de moeilijkheden.”

Dat heikele punt brengt de dirigent ertoe zijn visie op de eigenheid van het gregoriaans te verwoorden. “Men zingt gregoriaans zoals men ademt; het gezang maakt een diepe ademhaling vrij. Het zich zingend eigen maken van goed gearticuleerde Latijnse teksten is een ware leerschool. De zanger ontdekt vanzelf hoe de diepzinnige frases zich binnen een melodisch geheel laten organiseren. In de rijkdom van subtiele details en in talloze vocale effecten komt een architecturaal doorleefd ritme tot uitdrukking. Daarin toont zich de evocatieve kracht van het gregoriaans: de muzikale taal heeft als ultieme finaliteit de realisatie van de liturgische dimensie. Gregoriaans verbindt, zo zegt ook abt Philippe Dupont, met zeldzame wijsheid de eenvoud en het schone; het brengt rust en zuivert hart en gevoelens om binnen te treden in de wereld van God.”

Inmiddels hebben opeenvolgende koormeesters een stevige eigen gregoriaanse stijl en interpretatie ontwikkeld. Gemeenschappen van monniken en monialen en tal van lekenkoren in alle continenten gebruiken echter wel het in 1979 door Solesmes uitgegeven *Graduale Triplex* als ‘toonaangevende’ referentie. Talrijke musicologen, musici en componisten zijn overigens naar Solesmes gekomen of hebben in nauwe relatie met benedictijnen gewerkt. Dat betekent echter niet dat het gregoriaanse repertorium – door Vaticanum II als eigen zang van de Romeinse liturgie erkend – voorgoed gedefinieerd zou zijn. Gregoriaans leeft, het evolueert in presentatie en interpretatie. Deze universele muziek blijft uitnodigen om, in de rust van het gebed, het innerlijke leven te dynamiseren en de onmisbare relatie met God telkens weer te vernieuwen. Voor het gregoriaans is zelfs de tijd gekomen om in gemeenschap te treden met een diversiteit van liturgische muziek in kloosters en parochies. Trouwens, nogal wat moderne zangers incorporeren gregoriaanse melismen in hun liederen.

Saint Wandrille de Fontenelle

Daags nadien voert de bus ons grotendeels over moderne snelwegen door een golvend landelijk Normandië, waarin groen wassend graan afwisselt met geel bloeiend *colza* (Franse verbastering van ‘koolzaad’). We zijn op weg naar de

streek van vijf abdijen, twee priorijen en drie kastelen in de bochten van de voor grote vrachtschepen tussen Rouen en de zee bevaarbare Seine. Onze bestemming – Saint Wandrille de Fontenelle – staat als *un monastère vivant* gelabeld. Op onze toegangskaart voor de rondleiding op dit ommuurde landgoed toont een pentekening hoe abdij en omgeving er vóór de Franse Revolutie uitzien. Een rijke geschiedenis laat zich vermoeden.

Een vriendelijke oude benedictijn gidst ons naar een voormalige graanschuur. Die werd tussen de dertiende en de vijftiende eeuw op een adellijk landgoed gebouwd maar verhuisde in 1968 naar deze plek. De schuur werd herbouwd tot wat nu de abdijkerk van Saint Wandrille de Fontenelle heet. De monnik schetst er wat zijn abdij was en vandaag is. “In 649 stichtte de heilige Wandrille het klooster. Voordien was hij minister van koning Dagobert. In samenspraak met zijn echtgenote trok hij zich daags na hun huwelijk uit de wereld terug en belandde na een omzwerving, via Verdun, op dit lapje grond; zijn schedel bevindt zich in de naastgelegen sacramentskapel.” En dan voert de benedictijn ons, langs de door de monniken eigenhandig gebouwde kapel van *Notre Dame de Caillouville-La-Neuve*, naar de niet meer te restaureren ruïne van de dertiende-eeuwse abdijkerk, lokaal resultaat van de Franse Revolutie. Daarna gaat de wandeling door de nog steeds gebruikte veertiende-eeuwse kruisgang. Onze gids beschrijft het Mariabeeld, toont de ingang van het uit 1027 daterende refectorium en het rituele wasbekken ernaast. Wat opvalt is zijn openheid en zijn bereidheid om uitvoerig in te gaan op elke vraag en bemerking; hij neemt ons zoals we zijn zonder ons te willen ‘serreren’ binnen het in Solesmes vigerende rigiede leefpatroon. Tot slot toont hij ons binnentuin en ateliers.⁹

In de stemmige abdijkerk wonen we de vespers bij. Een mooier afsluiting kon ons bezoek niet hebben. Onvergetelijk, de wijze waarop tijdens de dienst de uit beide ramen achter het altaar binnenvallende zonnestralen in de wierook getransformeerd worden tot mysterieuze lichtbundels die de hele ruimte in hun ban houden. Een groep van 45 monniken zingt er een gregoriaans dat, wat het aan perfectie zou missen, ruimschoots compenseert met een doorleefde expressie.

Dit bezoek aan Saint Wandrille de Fontenelle blijkt, achteraf gezien, een uitstekend moment om – zoals dirigent Philippe Le Noble al suggereerde – academie en praktijk van het gregoriaans op elkaar af te stemmen in een en dezelfde reis naar de kern van het labirint dat in elk van onze harten huist. Meer diepgang in eigen zingen levert de reis alvast op voor wie – zoals deze verslaggever van *De Kovel* – studierend door het leven gaat.

Piet J. Janssen (°1934) is emeritus gewoon hoogleraar schoolpsychologie van KULeuven. Begin 2009 bundelt hij zijn onderzoek rond studeren en doceren in het bij Garant (Antwerpen/Apeldoorn) verschenen boek *Studenten leren niet, zij studeren; over transformatie als psychologische kern van hoger onderwijs*. Janssen is lid van het koor *Regina Coeli* van abdij Keizersberg (Leuven).

- ¹ Meer info op www.solesmes.com.
- ² De reis van het Davidsfonds (meer info: www.davidsfonds.be/cultuurreizen) ging door in het weekend van Hemelvaart (13 t/m 16 mei) en was georganiseerd in samenwerking met het Centrum Gregoriaans in Drogen.
- ³ Op de boekentafel prijken ook de twee paradepaardjes die bij de gelegenheid van de milleni-umviering het fonds van de uitgeverij van Solesmes kwamen aanvullen: het religieus geïnspireerde *Solesmes 1010-2010: la paix benédictine*, met teksten van Père Michel Niauxsat en foto's van Jean-François Lecourt, en het veeleer geschiedkundige *Mille ans d'histoire à l'Abbaye de Solesmes; sub titulo Petri* van dom Thierry Barbeau met een voorwoord van abt Philippe Dupont.
- ⁴ Een neume is een noot of een groep van noten (melisma) die bij één lettergreep horen. Het is een ondeelbare eenheid die vloeiend moet worden uitgevoerd. De oudste neumen waren stenografische hulpteekens of geheugensteuntjes voor de koorleiders. Ze duiden geen exacte intervallen of toonhoogten aan en waren dus wezenlijk verschillend van wat we nu gewend zijn in de muziekcultuur: de lineaire notenbalknotatie. Het woord 'neume' is afgeleid van de Griekse term 'pneuma' (ademhaling).
- ⁵ Voor Cardine stond de ritmische betekenis van de neumen voorop. In de door hem ontwikkelde semiologie (letterlijk: leer der tekens) werd dan ook veel aandacht besteed aan de variaties in de schrijfwijze van de neumen per handschrift. Zie o.a.: E. Cardine, *Etudes Grégoriennes: Vue d'ensemble sur le chant grégorien*, Solesmes, s.d. (1970).
- ⁶ Negerzanger of zwarte tovenaer; bard.
- ⁷ Op de site van het *Centre Regional de Documentation Pédagogique (CRDP) des Pays de la Loire* (www.cdrp-nantes.fr) is een inventaris van instrumenten en liederen op dit gewelf beschikbaar; dit met bibliografie en webografie, annex omschrijving van elk instrument.
- ⁸ Christian Brassy, "Anges musiciens du Moyen Age", in: *Histoire médiévale* (n°54 / mei 2004). Ook beschikbaar op internet.
- ⁹ Op de website van de abdij – www.st-wandrille.com – laat zich dit bezoek gedetailleerd herbeleven. Daar staat overigens ook vermeld dat de abdijkerk in de komende maanden verder gerestaureerd wordt.

